

YER RESURLARIDAN IQTISODIYOT TARMOQLARIDA FOYDALANISHNING XORIJ TAJRIBASI**Navotova Dilnoza Ibrogimovna** – *geografiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent*dnavotova@gmail.com*Shahrisabz davlat pedagogika instituti***ИНОСТРАННЫЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ
В ЭКОНОМИЧЕСКИХ СЕКТОРАХ****Навотова Дильноза Ибрагимовна** – *доктор философии по географическим наукам, доцент**Шахрисабзский государственный педагогический институт***FOREIGN EXPERIENCE OF USING LAND RESOURCES
IN ECONOMIC SECTORS****Navotova Dilnoza Ibrogimovna** – *doctor of Philosophy in Geography, Associate Professor**Shahrisabz State Pedagogical Institute*

Tayanch so'zlar: yer resurslari, iqtisodiy-geografik yondashuv, hududiy tashkil etish, iqtisodiy rayonlashtirish, yer fondi, hududiy differentsiallashtirish, yer kadastr, infratuzilma, agrohududiy tizim, yer samaradorligi, ekologik barqarorlik, hududiy rivojlanish

Rezyume. Mazkur ilmiy maqolada yer resurslaridan iqtisodiyot tarmoqlarida foydalanish jarayonlari iqtisodiy geografik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda turli mamlakatlar tajribasi misolida yer resurslarining hududiy taqsimlanishi, tabiiy-iqtisodiy salohiyati hamda ularning qishloq xo'jaligi, sanoat, transport va xizmat ko'rsatish tarmoqlarida joylashuv xususiyatlariga ta'siri o'rganiladi. Shuningdek, yer resurslaridan foydalanishda hududiy differentsiallashtirish, iqtisodiy rayonlashtirish, infratuzilma omillari va ekologik cheklavlarning roli ochib beriladi. Rivojlangan davlatlarda yer boshqaruvi, hududiy rejalashtirish va raqamli kadastr tizimlari orqali yer resurslaridan samarali foydalanish mexanizmlari tahlil qilinadi.

Ключевые слова: земельные ресурсы, экономико-географический подход, территориальная организация, экономическое зонирование, земельный фонд, территориальная дифференциация, земельный кадастр, инфраструктура, агротерриториальная система, эффективность использования земель, экологическая устойчивость, территориальное развитие

Резюме. В данной научной статье анализируются процессы использования земельных ресурсов в различных секторах экономики на основе экономико-географического подхода. Исследование рассматривает территориальное распределение земельных ресурсов, природного и экономического потенциала, а также их влияние на характеристики их размещения в сельскохозяйственном, промышленном, транспортном и сервисном секторах на примере различных стран. Также раскрывается роль территориальной дифференциации, экономического зонирования, инфраструктурных факторов и экологических ограничений в использовании земельных ресурсов. В развитых странах анализируются механизмы эффективного использования земельных ресурсов посредством землепользования, территориального планирования и цифровых кадастровых систем.

Key words: land resources, economic-geographical approach, territorial organization, economic zoning, land fund, territorial differentiation, land cadastre, infrastructure, agro-territorial system, land efficiency, ecological sustainability, territorial development

Summary. This scientific article analyzes the processes of land resource use in economic sectors based on an economic-geographical approach. The study examines the territorial distribution of land resources, natural and economic potential, and their impact on the characteristics of their location in the agricultural, industrial, transport, and service sectors using the experience of different countries. It also reveals the role of territorial differentiation, economic zoning, infrastructure factors, and environmental constraints in the use of land resources. In developed countries, mechanisms for the effective use of land resources through land management, territorial planning, and digital cadastral systems are analyzed.

Kirish. Yer resurslari iqtisodiy geografiyaning muhim tadqiqot obyektlaridan biri bo'lib, ular hududiy ishlab chiqarish tizimlarini shakllantirish, iqtisodiyot tarmoqlarini joylashtirish va hududiy rivojlanish darajasini belgilashda asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi. Yer – bu nafaqat tabiiy resurs, balki ishlab chiqarish vositasi sifatida qishloq xo'jaligi, sanoat, transport va xizmat ko'rsatish sohalarining hududiy tashkil etilishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Iqtisodiy-geografik nuqtai nazardan qaralganda, yer resurslarining sifati, miqdori, joylashuvi va ulardan foydalanish intensivligi hududlar o'rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarni shakllantiradi. Ayniqsa, global miqyosda yer resurslariga bo'lgan bosimning ortib borishi, urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi hamda ekologik muammolarning kuchayishi yer fondidan oqilona va

samarali foydalanishni taqozo etmoqda. Shu jihatdan, yer resurslarini boshqarishning zamonaviy mexanizmlarini ishlab chiqish va ularni iqtisodiyot tarmoqlari kesimida hududiy jihatdan optimallashtirish masalasi dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, yer resurslaridan samarali foydalanish ko'p jihatdan hududiy rejalashtirish, iqtisodiy rayonlashtirish, yer kadastr tizimi va infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Rivojlangan davlatlarda yer fondini boshqarish integratsiyalashgan yondashuv asosida amalga oshirilib, bunda iqtisodiy samaradorlik, ekologik barqarorlik va ijtimoiy manfaatlar o'rtasidagi muvozanat ta'minlanadi. Xususan, agroklastlar, sanoat zonalar va logistika markazlarini hududiy joylashtirishda yer

resurslarining tabiiy-iqtisodiy salohiyati chuqur tahlil qilinadi va raqamli texnologiyalar asosida monitoring olib boriladi. Mazkur ilmiy maqolada aynan shu jihatlar iqtisodiy-geografik yondashuv asosida tahlil qilinib, yer resurslaridan foydalanishning xorijiy tajribasi umumlashtiriladi hamda ularni milliy sharoitga moslashtirishning ustuvor yoʻnalishlari asoslab beriladi.

Adabiyotlar tahlili. Yer resurslaridan iqtisodiyot tarmoqlarida foydalanish masalalari iqtisodiy geografiya fanida muhim ilmiy yoʻnalishlardan biri sifatida koʻplab xorijiy olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Xususan, hududiy rivojlanish va ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish nazariyasida Alfred Weber tomonidan ilgari surilgan sanoatni joylashtirish modeli yer resurslarining transport xarajatlari, mehnat omillari va bozor bilan oʻzaro bogʻliqligini asoslab bergan [1]. Shuningdek, Johann Heinrich von Thünenning qishloq xoʻjaligini joylashtirish modeli yer unumdorligi, masofa va iqtisodiy foyda oʻrtasidagi hududiy qonuniyatlarni ochib beradi [6]. Ushbu klassik nazariyalar yer resurslaridan foydalanishning iqtisodiy-geografik asoslarini shakllantirib, zamonaviy tadqiqotlar uchun metodologik poydevor vazifasini oʻtaydi.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda yer resurslaridan foydalanish masalalari yanada kompleks yondashuv asosida koʻrib chiqilmoqda. Jumladan, Michael Porter tomonidan ishlab chiqilgan klaster nazariyasida hududiy resurslardan, xususan yer resurslaridan samarali foydalanish raqobatbardoshlikni oshirishning muhim omili sifatida talqin etiladi [7]. Shuningdek, Edward W. Soja va David Harvey kabi olimlar hududiy rivojlanishda ijtimoiy va fazoviy tengsizliklar muammosini tahlil qilib, yer resurslarining notekis taqsimlanishi iqtisodiy tafovutlarning asosiy sabablaridan biri ekanligini taʼkidlaydilar [2, 4]. Bu yondashuvlar yer resurslaridan foydalanishda nafaqat iqtisodiy samaradorlik, balki ijtimoiy adolat va hududiy muvozanatni ham hisobga olish zarurligini koʻrsatadi.

Soʻnggi yillarda yer resurslarini boshqarish va ulardan foydalanish samaradorligini oshirish masalalari institutsional va innovatsion yondashuvlar asosida oʻrganilmoqda. Xususan, Hernando de Soto tomonidan ilgari surilgan mulk huquqlarini mustahkamlash konsepsiyasi yer resurslaridan samarali foydalanishda huquqiy tizimning ahamiyatini asoslab beradi [3]. Bundan tashqari, Food and Agriculture Organization hamda World Bank tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda yer kadastr tizimini raqamlashtirish, yer monitoringi va barqaror yer boshqaruvi mexanizmlarini joriy etish orqali iqtisodiy samaradorlik va ekologik barqarorlikka erishish mumkinligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Ushbu ilmiy qarashlar yer resurslaridan foydalanishni takomillashtirishda kompleks, tizimli va iqtisodiy-geografik yondashuvning zarurligini koʻrsatadi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda yer resurslaridan iqtisodiyot tarmoqlarida foydalanish jarayonlarini oʻrganishda iqtisodiy geografik yondashuv asosiy metodologik asos sifatida qabul qilindi. Tadqiqot jarayonida hududiy tahlil, qiyosiy-geografik, tizimli va kompleks yondashuv usullaridan keng foydalanildi. Xususan, turli mamlakatlar tajribasini oʻzaro solishtirish orqali yer resurslaridan foydalanishning samaradorlik darajasi, ularning tarmoqlar kesimidagi taqsimlanishi

hamda hududiy differensiallashuv xususiyatlari aniqlashtirildi. Shu bilan birga, statistik maʼlumotlarni tahlil qilish, dinamik qatorlar asosida baholash va iqtisodiy-geografik rayonlashtirish usullari yordamida yer fondining tarkibiy oʻzgarishlari va ulardan foydalanish intensivligi oʻrganildi. Tadqiqotda yer resurslarining tabiiy-iqtisodiy salohiyati, infratuzilma taʼminoti va ekologik omillar bilan oʻzaro bogʻliqligi ham kompleks tahlil qilindi.

Bundan tashqari, yer resurslaridan foydalanish samaradorligini baholashda iqtisodiy-statistik usullar, indekslash va integrallashtirilgan baholash metodlari qoʻllanilib, turli hududlar kesimida solishtirma tahlil amalga oshirildi. Xorijiy tajribani oʻrganishda institutsional tahlil, normativ-huquqiy hujjatlar sharhi hamda ilgʻor amaliyotlarni umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Ushbu metodologik yondashuvlar tadqiqotning ilmiy asoslanganligini taʼminlab, yer resurslaridan foydalanishni hududiy tashkil etish va iqtisodiy samaradorlikni oshirish boʻyicha aniq ilmiy xulosalar ishlab chiqish imkonini berdi.

Natijalar. Yer resurslarining iqtisodiyot tarmoqlari boʻyicha hududiy taqsimlanishi iqtisodiy-geografik jarayonlarning muhim tarkibiy qismi boʻlib, u har bir hududning tabiiy sharoiti, resurs salohiyati va ixtisoslashuv darajasi bilan chambarchas bogʻliqdir [10]. Xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni koʻrsatadiki, yer fondining tarmoqlar kesimidagi taqsimlanishi avvalo agroiklimiy sharoitlar, yer unumdorligi va suv resurslari bilan belgilanadi. Masalan, rivojlangan agrar mamlakatlarda qishloq xoʻjaligi yerlari yuqori unumdor hududlarda jamlangan boʻlib, intensiv dehqonchilik usullari asosida foydalaniladi. Shu bilan birga, sanoat va xizmat koʻrsatish tarmoqlari koʻproq transport infratuzilmasi rivojlangan, bozorlar va aholi punktlariga yaqin hududlarda joylashadi, bu esa yer resurslaridan foydalanishda hududiy differensiallashuvni yuzaga keltiradi.

Rivojlangan davlatlar tajribasida yer resurslaridan foydalanish samaradorligi yuqori darajada boʻlib, bunda ilmiy asoslangan hududiy rejalashtirish va iqtisodiy rayonlashtirish muhim rol oʻynaydi. Xususan, qishloq xoʻjaligida yer maydonlaridan maksimal darajada foydalanish uchun zamonaviy agrotexnologiyalar, sugʻorish tizimlari va raqamli monitoring vositalari keng joriy etilgan [9]. Natijada, bir birlik yer maydonidan olinadigan hosildorlik va iqtisodiy foyda sezilarli darajada oshadi. Sanoat tarmoqlarida esa yer resurslaridan foydalanish samaradorligi ishlab chiqarish obyektlarini optimal joylashtirish, logistika xarajatlarini kamaytirish va ekologik talablarni hisobga olish orqali taʼminlanadi. Bu esa hududiy ishlab chiqarish tizimlarining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xorijiy tajribada yer resurslaridan foydalanishda xizmat koʻrsatish sohasi, ayniqsa, urbanizatsiya jarayonlari bilan bogʻliq holda jadal rivojlanmoqda. Yirik shaharlarda yer resurslaridan koʻp funksiyali foydalanish, yaʼni bir hududda turar joy, savdo, transport va rekreatsiya obyektlarini integratsiyalashtirilgan holda joylashtirish keng qoʻllanilmoqda. Bu yondashuv yer maydonlaridan samarali foydalanish bilan birga iqtisodiy faollikni oshiradi va hududiy rivojlanishni jadallashtiradi. Shu bilan birga, yer resurslaridan foydalanishda ekologik omillarni hisobga olish, yashil hududlarni saqlash va atrof-muhit

muvozanatini ta'minlash rivojlangan mamlakatlarda ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi [12].

Umuman olganda, xorijiy tajriba yer resurslarining iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha hududiy taqsimlanishi va undan foydalanish samaradorligi ko'p jihatdan kompleks yondashuvga asoslanishini ko'rsatadi. Bunda tabiiy geografik sharoitlar, iqtisodiy manfaatlar, infratuzilma rivoji va institutsional mexanizmlar o'zaro uyg'un holda amal qiladi. Yer resurslaridan oqilona foydalanish natijasida hududlar ixtisoslashuvi kuchayadi, iqtisodiy samaradorlik ortadi va hududiy rivojlanish muvozanatlashadi [11]. Ushbu yondashuvlar yer resurslaridan foydalanishni takomillashtirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo'lib, ularni milliy sharoitga moslashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Tahlil. AQSh tajribasida yer resurslaridan iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha foydalanish yuqori darajada ixtisoslashgan va hududiy jihatdan aniq differensiallashgan [5]. Masalan, mamlakatning O'rta G'arb (Midwest) hududlarida unumdor qora tuproqlar asosida makkajo'xori va soya yetishtirishga ixtisoslashgan "Corn Belt" mintaqasi shakllangan bo'lsa, Kaliforniya vodiysida sug'orishga asoslangan intensiv bog'dorchilik va sabzavotchilik rivojlangan. Sanoat tarmoqlarida esa yer resurslari transport-logistika imkoniyatlariga mos ravishda joylashtirilgan bo'lib, yirik sanoat markazlari temiryo'l va avtomobil yo'llari tugunlarida joylashgan [8]. Natijada, yer resurslaridan foydalanish samaradorligi yuqori bo'lib, har bir hudud o'zining tabiiy-iqtisodiy salohiyatiga mos ravishda ixtisoslashgan.

Germaniya tajribasida yer resurslaridan foydalanish hududiy rejalashtirish va qat'iy normativ boshqaruv asosida amalga oshiriladi. Bu mamlakatda yer fondi qat'iy zonalarga ajratilgan bo'lib, qishloq xo'jaligi, sanoat, transport va rekreatsiya hududlari aniq chegaralangan. Masalan, Bavariya va Quyi Saksoniya hududlarida qishloq xo'jaligi yerlaridan yuqori samaradorlik bilan foydalanish uchun zamonaviy agrotexnologiyalar va intensiv chorvachilik tizimlari joriy etilgan. Shu bilan birga, sanoat korxonalari ekologik talablar asosida maxsus sanoat zonalarida joylashtiriladi. Bu yondashuv yer resurslaridan ortiqcha bosimni kamaytirib, ularning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlaydi.

Niderlandiya tajribasi yer resurslaridan samarali foydalanishning eng ilg'or namunalaridan biri hisoblanadi. Mamlakat hududining katta qismi dengiz sathidan past bo'lishiga qaramay, polder tizimi orqali yangi yer maydonlari o'zlashtirilgan va intensiv qishloq xo'jaligi rivojlantirilgan. Ayniqsa, issiqxona xo'jaligi (greenhouse agriculture) orqali cheklangan yer maydonlaridan maksimal darajada iqtisodiy samaradorlikka erishilgan. Bundan tashqari, yer resurslari transport va logistika tizimlari bilan integratsiyalashgan bo'lib, Rotterdam porti atrofida yirik sanoat va logistika markazlari shakllangan. Bu esa yer resurslarining iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha yuqori darajada samarali taqsimlanishini ta'minlaydi.

Yaponiya tajribasida esa yer resurslarining cheklanganligi ularni maksimal darajada samarali va intensiv foydalanishni taqozo etgan. Mamlakatda qishloq xo'jaligi yerlarining kamligi sababli tog' yonbag'irlarida terasallashtirilgan dehqonchilik keng rivojlangan. Shahar

hududlarida esa yer resurslaridan ko'p qavatli va ko'p funksiyali foydalanish yo'lga qo'yilgan bo'lib, bir hududda turar joy, sanoat va xizmat ko'rsatish obyektlari uyg'unlashgan. Sanoat tarmoqlari asosan qirg'oqbo'yi hududlarida joylashtirilib, import xomashyoga yaqinlik va eksport imkoniyatlari hisobga olingan. Natijada, yer resurslaridan foydalanish samaradorligi yuqori bo'lib, hududiy cheklavlarga qaramay iqtisodiy rivojlanish barqaror ta'minlangan.

Yer resurslaridan foydalanishda tabiiy-geografik omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, xorijiy davlatlar tajribasi bu bog'liqlikni yaqqol namoyon etadi. Masalan, Kanadada qishloq xo'jaligi faoliyati asosan janubiy kengliklarda, unumdor tuproqlar va qulay agroiklimiy sharoit mavjud hududlarda rivojlangan bo'lsa, shimoliy hududlar asosan o'rmon xo'jaligi va tabiiy resurslarni qazib olishga ixtisoslashgan. Xuddi shuningdek, Avstraliyada qurg'oqchil iqlim sharoiti sababli yer resurslaridan foydalanish chorvachilikka yo'naltirilgan bo'lib, sug'oriladigan hududlarda esa intensiv dehqonchilik rivojlangan. Bu holatlar yer resurslarining tabiiy sharoit bilan uzviy bog'liqligini hamda iqtisodiyot tarmoqlarining hududiy ixtisoslashuviga bevosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Infratuzilma omili yer resurslaridan foydalanish samaradorligini belgilovchi muhim iqtisodiy-geografik determinantlardan biri hisoblanadi. Masalan, Germaniyada rivojlangan transport tarmoqlari, logistika markazlari va kommunikatsiya tizimlari yer resurslaridan sanoat va xizmat ko'rsatish sohalarida yuqori samaradorlik bilan foydalanish imkonini yaratgan. Ayniqsa, Reyn-Rur sanoat hududida ishlab chiqarish obyektlarining joylashuvi transport tugunlariga yaqinligi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, Koreya Respublikasi tajribasida ham infratuzilmaning yuqori darajada rivojlanganligi yer resurslaridan intensiv foydalanish, texnoparklar va sanoat zonalarini samarali joylashtirishga xizmat qilmoqda. Bu esa yer resurslari va infratuzilma o'rtasida kuchli funksional bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi.

Bozor omili, ya'ni iste'mol markazlariga yaqinlik ham yer resurslaridan foydalanishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, Fransiyada qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi yirik shaharlar va eksport yo'nalishlariga yaqin hududlarda yuqori darajada rivojlangan bo'lib, bu yerda intensiv dehqonchilik va chorvachilik tizimlari shakllangan. Parij havzasi atrofidagi hududlarda yer resurslaridan foydalanish yuqori darajada samarali bo'lib, transport xarajatlarining pastligi va bozor yaqinligi bilan izohlanadi. Xuddi shuningdek, Xitoyning sharqiy qirg'oq hududlarida yer resurslaridan foydalanish darajasi yuqori bo'lib, bu hududlarda sanoat, xizmat ko'rsatish va eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish tarmoqlari jamlangan. Bu holat bozor omilining yer resurslaridan foydalanishga bevosita ta'sirini tasdiqlaydi.

Institutsional muhit, ya'ni yerga egalik shakllari, davlat siyosati va boshqaruv tizimi ham yer resurslaridan foydalanishda muhim o'rin tutadi. Masalan, Niderlandiyada yer resurslarini boshqarish yuqori darajada markazlashgan va ilmiy asoslangan bo'lib, yer kadastri, rejalashtirish va monitoring tizimlari mukammal yo'lga qo'yilgan. Bu esa yer resurslaridan yuqori samaradorlik bilan foydalanish

imkonini beradi. Shuningdek, Singapurda yer resurslarining cheklanganligi sharoitida davlat tomonidan qat'iy rejalashtirish va ko'p funksiyali foydalanish siyosati amalga oshiriladi. Natijada, yer resurslaridan maksimal darajada iqtisodiy foyda olinadi. Umuman olganda, yuqoridagi omillar o'zaro uzviy bog'langan holda yer resurslaridan foydalanish samaradorligini belgilaydi va xorijiy tajriba bu jarayonning kompleks xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi.

Yuqoridagi xorijiy tajribalar asosida O'zbekiston sharoitida ham yer resurslaridan foydalanish iqtisodiy-geografik omillar uyg'unligiga bevosita bog'liq ekanligi kuzatiladi. Respublikaning tabiiy-iqlimiy sharoiti, xususan, sug'oriladigan dehqonchilikka mos hududlarning mavjudligi qishloq xo'jaligi yerlarining asosan voha va daryo vodiylarida jamlanishiga olib kelgan. Shu bilan birga, infratuzilma tarmoqlarining rivojlanish darajasi sanoat va xizmat ko'rsatish obyektlarining hududiy joylashuvini belgilab bermoqda, ya'ni transport yo'llari va yirik shaharlarga yaqin hududlarda yer resurslaridan foydalanish intensivligi yuqori. Bozor omili ham muhim bo'lib, aholi zich joylashgan va iste'mol bozorlari shakllangan hududlarda yer resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda. Biroq institutsional muhitni yanada takomillashtirish, yer kadastri va raqamlashtirish tizimlarini rivojlantirish, shuningdek hududiy rejalashtirish mexanizmlarini kuchaytirish orqali yer resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Yer resurslaridan foydalanishni takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri – hududiy rejalashtirish va yer taqsimotini optimallashtirishdir. Xorijiy mamlakatlar tajribasida, masalan, Germaniya va Niderlandiyada yer resurslari qat'iy zonalarga ajratilib, qishloq xo'jaligi, sanoat va xizmat ko'rsatish hududlari aniq belgilangan. Bu yondashuv yer resurslaridan ortiqcha bosimni kamaytirib, hududiy ixtisoslashuvni oshirishga xizmat qiladi. O'zbekistonda ham hududiy rejalashtirish mexanizmlarini kuchaytirish, sug'oriladigan va sug'orilmaydigan yerlardan samarali foydalanish hamda ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish obyektlarini tabiiy-iqtisodiy sharoitga mos joylashtirish amaliyoti ustuvor yo'nalish sifatida e'tiborga olinishi lozim.

Ikkinchi ustuvor yo'nalish – yer resurslarini raqamlashtirish va monitoring qilish tizimlarini joriy etishdir. Xorijiy tajribada, xususan, Kanada va Avstraliyada GIS texnologiyalari va kadastr ma'lumotlari asosida yer maydonlarining holati, unumdorligi va tarmoqlar kesimidagi taqsimlanishi doimiy ravishda kuzatiladi. Bu yer

resurslaridan oqilona foydalanish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. O'zbekistonda ham raqamli kadastr tizimini rivojlantirish, yer monitoringini muntazam olib borish va hududiy statistika bazalarini yagona tizimga birlashtirish orqali samaradorlikni sezilarli darajada oshirish mumkin.

Uchinchi yo'nalish – innovatsion va institutsional yondashuvlarni kuchaytirishdir. Xorijiy mamlakatlarda, masalan, Singapur va Niderlandiyada yer resurslaridan ko'p funksiyali va integratsiyalashgan foydalanish tizimi ishlab chiqilgan bo'lib, u iqtisodiy samaradorlikni maksimal darajada oshiradi. Shuningdek, huquqiy institutlar va davlat siyosati yer resurslarini boshqarishda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda ham yerga egalik huquqlarini mustahkamlash, hududiy rejalashtirishni institutlashtirish va innovatsion agrotexnologiyalarni joriy etish orqali yer resurslaridan foydalanish tizimi samaradorligini oshirish va xorijiy tajribani milliy sharoitga moslashtirish imkoniyati mavjud.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yer resurslaridan iqtisodiyot tarmoqlarida samarali foydalanish iqtisodiy geografik yondashuv asosida amalga oshirilgandagina yuqori natijadorlikka erishish mumkin. Xorijiy mamlakatlar tajribasi yer resurslarining hududiy taqsimlanishi, tarmoqlar kesimidagi ixtisoslashuvi va ulardan foydalanish samaradorligi tabiiy geografik sharoitlar, infratuzilma rivoji, bozor omillari hamda institutsional boshqaruv tizimlari bilan uzviy bog'liq ekanligini yaqqol namoyon etdi. Ayniqsa, rivojlangan davlatlarda hududiy rejalashtirish, iqtisodiy rayonlashtirish, raqamli kadastr tizimlari va innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali yer resurslaridan kompleks va barqaror foydalanish mexanizmlari shakllangan bo'lib, bu iqtisodiy samaradorlikni oshirish bilan birga ekologik muvozanatni ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, tadqiqot natijalari O'zbekiston sharoitida ham yer resurslaridan foydalanishni takomillashtirish uchun xorijiy tajribani moslashtirish zarurligini ko'rsatadi. Xususan, hududiy rejalashtirishni kuchaytirish, yer kadastri va monitoring tizimlarini raqamlashtirish, yer resurslaridan ko'p funksiyali foydalanish tamoyillarini joriy etish hamda institutsional-huquqiy bazani mustahkamlash ustuvor yo'nalishlar sifatida namoyon bo'ladi. Natijada, yer resurslaridan oqilona foydalanish orqali hududiy ixtisoslashuvni chuqurlashtirish, iqtisodiy samaradorlikni oshirish va ekologik barqarorlikni ta'minlash imkoniyati kengayadi. Bu esa mamlakatning uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Alfred Weber. *Kulturgeschichte als Kultursoziologie*. – Leiden: A.W.Sijthoff, 1935.
2. Edward W. Soja. *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. – London: «Verso Books», 1989.
3. Hernando de Soto. *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*. – New York: «Basic Books», 2000.
4. David Harvey. *The Condition of Postmodernity*. – Oxford: «Blackwell», 1989.
5. Болотова Ю. Поддержка сельскохозяйственных товаропроизводителей в США. // ФПК: экономика, управление, №1, 2004. – С. 37.
6. Johann Heinrich von Thünen. *The Isolated State*. Translated edition. – Oxford: «Pergamon Press», 1966.
7. Michael E. Porter. *The Competitive Advantage of Nations*. – New York: «Free Press», 1990.
8. Матусевич В.А. Фермерство и сельскохозяйственная кооперация в США. – Москва: «Знание», 1991.

9. Faizullaev M.A. Main characteristics of the formation of a geographic conveyor in agricultural development. // Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 4(2), 2023. – P. 89-92.
10. Faizullaev M.A. Factors of intensive development of agriculture in ensuring food security. // Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 4(1), 2023. – P. 715-719.
11. Fayzullaev M.A. O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi geografiyasi. Monografiya. – Toshkent: «Kitob bilim yog‘dusi», 2024.
12. Navotova D.I. Qashqadaryo viloyati yer resurslaridan qishloq xo‘jaligida foydalanishning iqtisodiy geografik xususiyatlari - geog. fan. fals. dokt....diss.avto-ref, 2024.
13. Navotova D.I. Qashqadaryo viloyati yer resurslari. Monografiya. – Toshkent: «Makon savdo print», 2024.